

**‘REŞAHATU AYNİ’L-HAYAT’ (HAYAT ÇEŞMESİNDEN DAMLALAR)
ESERİNİN MÜELLİF NÜSHASI**

Umurzakov Bahriiddi SAFAROVICH*

Fakhre’-d-Din Ali Safi and his Autograph Manuscript of "Reshahatu Ayni’al-Hayat"

ÖZET

Biliyoruzki, ‘Reşahatu Ayni’l-Hayat’ (Hayat Çeşmesinden Damlayan Damlalar) eseri Movarounnahr, Horoson, Hicaz, Marv ve Türkistan bölgesinde yaayıp icateden yüzlerce hacedan maşoyihi, nakışbandiye ve yeseviye silsileler, ayrıca Timuri hükümdarlar ve şehzadeler, hatta Şayboniyhon ve ya Şahbahthan (905/1500-1007/1598)’nın hakimeti devri hakkında da mükemmel tasavvura sahip olmak açısından da geniş ve net bilgiler veriyor.

‘Reşahatu Ayni’l-Hayat’ eserinin imza nushası bulundu. ‘Reşahat’ en eski el yazıları sonraki yüz yıllarda nusha edilen eserin diğer elyazısıyla da elyazı nushaların taş basma nushalarıyla karşılaştırmalı inceleme yaptığımızda eser metninde önemli değişimler olduğu bununla birlikte cümle kusurları bazı coğrafik yer ve kişi adlarının ise tümüyle hatalı yazıldığı belli olmuştur.

Sözü geçen yeni bulunan imza nushasının önemli yönlerinden biri ‘Reşahat’ın ÖZR FA Şİ (Özbekistan Cumhuriyeti Fanlar Akademisi Şarkşinaslık Enstitüsü) huzurundaki Şarkşinaslık elyazı fonunda saklı elliden fazla elyazı ve onlara taş basma (Laknav, Kampur, Kazan, İstanbul ve Taşkent) neşirleri ile karşılaştırıldığımızda ‘yazar imzası’ diye tahmin ettiğimiz şu elyazı nusha kendi metninin mükemmelliği, hatasızlığı ve en önemlisi çeşitli çağlarda türlü düzey dekika tippler tarafından nusha edilen ‘Reşahat’ nushalarındaki karışık ve değişen kısımları belirlememize neden oldu.

Günümüze kadar ‘Reşahat’ın İran’da Ali Aşğar Muiniyon tarafından ilmi-eleştiri metin olarak sunulan modern yayını (Muiniyon A. A, 1935) eserin en güvenilir neşri olarak belli ve ünlüydü. Ama ‘Reşahat’ın yeni bulunan imza nushası Muiniyon neşri ile karşılaştırıldığında İran yayınının de çoğu kısmı hata olduğu, eksiklikleri ve kusurları görülüyor.

Anahtar Kelimeler: Kashifi'nin oğlu Herat, Ali Safi, Sabzavor, çoğunluk katalogları, "Rashahat" in elyazması, "Rashahat ayn al-hayat", "Anvor al Qudsiya" imzalı el yazması.

ABSTRACT

It's known that the work of "Rashahat ayn al-hayat" gives us exact informations about a hundred Khojagan sheikhs who lived in Movarounnahr, Khurasan, Hijaz, Marv and Turkistan regions and the chain of Yasseviya and Nakshbandi . And this work helps us to imagine completely the period of ruling of Temuriy rulers and princes, and also Shaybaniykh and Shahbakhtkhan.

About the short descriptions about the work of "Rashahat" in the catalogues of foreign found of manuscripts. The date of birth and death of the author Ali Safi was noted wrongly in the majority catalogues.

Foreign scientists addressed to the works of "Rashahat ayn al-hayat" and "Rashahat" in their researches to get informations about the lives of Sheikhs of Khojagan, nakshbandiya and Yaseviya who noted in aforesaid works. We can emphasize with satisfaction that their scientific research works are surely worth to praise. But the honourable researchers were not interested to analyse the manuscripts and editions of the work of "Rashahat" philologically and

* Umurzakov Bahriiddin Safarovich - leading specialist of Oriental Studies Manuscripts Foundation at the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, PhD of TSIOS. Textology and literary Source Studies. TSIOS. Mirabad district, Shakhrisabz Street 25. 100047.

comparatively-textologically. That's why they were not aware of defects, differences and wrongly written places in manuscripts and lithographies of "Rashahat" work. Unfortunately, Tehran critical text of "Rashahat" was copied out by the writers whose levels were different in various periods. And this copy repeated serious defects, differences of manuscript of "Rashahat" too.

Our comparative research between calculated ancient manuscript copies of "Rashahat" which were written in that period and almost a hundred copies in the latest centuries showed such kind of amazing results. We will give examples below about this in autograph manuscript of "Rashahat ayn al-hayat" section.

The autograph manuscript of "Rashahat ayn al-hayat" has found. It was known when we making a comparative research between the most ancient manuscripts of "Rashahat" with the other manuscripts of the work which were copied out the next centuries or between the copies of manuscript with the copies of lithography that the text of the work was changed seriously, and also the sentences were not complete, and some names of geographical places and people were written wrongly.

One of significant uniqueness of newly found autograph manuscript is, when we were comparing aforesaid work with the editions of dozens lithography and more than 50 manuscripts of "Rashahat" which are being saved in Oriental Studies Manuscripts Foundation at the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, that this copy of manuscript which we supposed as the autograph manuscript gave us possibility to make clear to the places which were changed in the copies of "Rashahat" that were copied out by the writers whose levels were different in various period with the help of its faultless and complete text.

For the being time, the modern edition of "Rashahat" which was given as the scientific-critical text by Ali Asgar Muiyniyani in Iran (Muiyniyani, 1935) was known as the most reliable and famous edition of the work. But the newly found autograph manuscript of "Rashahat" is compared with the edition of Muiyniyani, it was known that the edition of Iran has many defects and drawbacks too.

Key Words: Herat, son of Kashifi, Ali Safi, Sabzavor, the majority catalogues, manuscript copies of "Rashahat", the autograph manuscript of "Rashahat ayn al-hayat", "Anvor al Qudsiya" .

GİRİŞ

Kısa, tezkire, menakıp gibi edebi türlerde yazılan tasavvufa ait seçkin edebiyatımız timsalleri metin bilimi ve edebi kaynak bilimi açısından bilimsel-araştırmalı neşredilmesi günümüzde çok ehemmiyetli oluyor. Batıda bu konu üzerinde incelemeler geçmiş yüzyılın ilk başından başlayarak günümüze kadar daha semereli geçiyor diyebiliriz. Ama onların çoğu tasavvufi eserlerin çağdaş, mesela Mısır, Beyrut, Lübnan gibi yayınlarına dayanarak ve imkân kadarıyla yapılmış. Fi'l-hakika, son 150 yıl içinde Batı ve Rus şarkşunaları tarafından hazırlanan kataloglar Sank-Petersburg, Bangola, Paris ve diğer böyle ondan fazla catalog kitaplar kendi alanında kendi çağı için de şu sahada gerçekleştirilen yüksek örneklerdendir.

Ama sonraki otuz yıl içinde metin bilimi ve edebi kaynak bilimi dersi yönünde incelenen ve yayınlanan tasavvufi eserlerin çoğu kısmı o kaynağın eski el yazma nüshalarına dayanmadığı yüzünden de onlara filolojik açıdan bakıldığında mükemmel incelemeler diyemeyiz. Çünkü onlarda tasavvuf ve tarikat esasları ve silsileler tarihi gerçekten ciddi öğrenilmemiş, tasavvufi eser yaratılan zemin ve zamana uygun ilkeler, gelenek, adetler açısından ise kâfi incelenmeyen, tasavvufi eserlerin el yazmaları ve neşirleri ortasında önemli değişiklikler, mesela eser metninde değişmiş kısımlara rast ediyoruz.

Mümtaz edebiyatımızda hakikat ve mecaz tarikinde icat yarışmaları

XV-XVI yüzyıl zarfında Herat'ta yaşayıp icat eden şair, olgun menakıpnüvis, Hâcegan-ı nakşibandiyye-ahrariyye tarikatı tezkirecisi Mevlana Fahrudin Ali Safi (1463-1532), gerçekten kendi çağında Herat bilimsel-edebi ortamının olgun mütefekkirlerinden mümtaz edebiyat simalarından sayılır.

O kendine özgü faaliyeti ve bilimsel-edebi mirası ile kendi çağı tasavvuf edebiyatına münasip katkıda bulunan büyük yapıcıdır.

Ali Safi eserlerinin önsöz bölümünde özellikle “Reşahat” te kendini böylece tanımlamıştır: فخر الدين علي بن حسين الواعظ الكاشفي المشتهر بالصفى

“Fahr ad-Din Ali ibn Hüseyin al-Vaiz al-Kâşifi – o Safi mahlasıyla tanınmıştır” (Özbekistan İlimler akademisi Şarkşunaslık Enstitüsü №3655; Hırz al-Aman min Fitân al-Zaman, №11726; Adabü'l-Azhab; Özbekistan İlimler akademisi AM elyazmaları fondu, №33 Reşahat).

Ali Safi Herat bilimsel ve edebi okulunun olgun temsilcisi olan Mevlana Hüseyin Vaiz Kâşifi'nin oğlu ve Mevlana Abdurrahman Cami'nin ise bacanağıdır.

Ali Safi'nin yaşayıp icat eden yeri, vefat eden ve defnedilen yeri Herat olduğu için “Ali Safi al-Hiravi” diye de adlandırmışlar (Ma'oney A.G., 1953: 15; Kara, M., 1996:256).

Mümtaz edebiyatımızda birkaç tasavvufi eserler örneğin Şeyh Feridüddin Attar'ın “Mantık at-Tayr”, Ali Şiir Nevai'nin “Lisanü-t-tayr”, Mevlana Rıza Payvandî'nin “Kuş dili” destanı gibi eserler var ki onlarda an'aneye göre hikâye, hikâye içinde hikâye, mecoz ve temsil üslubu önde gelir. Orada her bir yazarın mesela Mevlana Rıza Payvandî'nin bakış açısı, edebi hazzı, amacı ve istekleri çerçevesinde eserine yenice bir anlam bağışlamak için çaba göstermiştir ve asıl bir eser yazmak isteğini elde edebilmiştir (Khasanova Sh., 2016:11).

Ali Safi “Reşahat” eserinde yüzlerce tarihi şahıslar – hâcegan meşayihinin hayatı ve faaliyetini büyük icat sahipleri Feridüddin Attar, Ali Şiir Nevai, Rıza Payvandî kullanan edebi mecaz ve temsil yoluyla değil bilakis güvenilir bilimsel bilgilere dayanan hakikat üslubunda yani tezkire ve menkıbe biçiminde yazdı ve işte o çağdaşlarından arif zatlar – Mevlana Cami ve Ali Şiir Nevai ile sözü geçen edebi janrlarda ciddi olarak yarıştı, yani yaratıcı bir yarışma yaptı. “Reşahat” tıpkı “Tezkiretü-l-Evliya”, “Nafahatu-l-uns” ve “Nesayimü-l-Mahabbet” gibi hakikat tarzında yazılmış en seçkin tasavvufi eserler sırasından yer aldı.

Maveraü-n-nehir, Horasan ve Türkistan bölgesinde yaşayıp icat eden yüzlerce hâcegan meşayihî, Nakşibendilik ve Yassavilik silsilesi (Yüce K., 1996:314), Timurî hükümdarlar ve şehzadeler hatta Şeybani Han veya Şahbaht Han (905/1500 – 1007/1598) ve onun egemenlik dönemi hakkında da mükemmel tasavvura sahip olma bakımından da bol kaynak ve doğru bilgiler verir (Buenler, A.F. , 1996: 211-212).

Fahrüddin Ali Safi'nin şairliği ve nazımdaki üslubu. Fahrüddin Ali Safi “Safi” mahlasıyla şiirler de yazmıştır. Onun “Leyla ve Mecnun” ölçüsünde “Mahmud ve Ayaz” adlı şiiri manzuma kasidesi, at hakkındaki “Faras-name-i Safi” destanı, bununla birlikte “Reşahatu Ayni'l-Hayat” (“Hayat çeşmesinden damlayan damlalar”) eserinde çokça rubai ve beyitleri, mısraları mevcut. Ali Safi'nin “Reşahat” eserindeki manzumeleri onun mutasavvıf şair olduğunu kanıtlar. Onun mezkûr manzumelerini özellikle rubailerini “İlahi(name) rubailer” diye adlandıırırsak daha doğru olur. Biliyoruz ki Osmanlı Türk edebiyatında mutasavvıf şairin Hakk'ı övmesi, Ona yalvarma üslubunda yazılmış şiirlere “ilahi” şiir janrı var olup “ilahi (manzuma, şiir)” denir ve “ilahi”ler genellikle hecede, aruz kuralına göre yazılır (Eflatun,

M., 2016:131). Türki edebiyatta Hoca Ahmet Yassavi, Süleyman Bakırgani (Hâkim Baba) gibi Orta Asya mutasavvıf şairlerinin “Hikmet”leri de işte “ilahi” manadaki şiirlerdir. Yassavi, Bakırgani hikmetlerinin Osmanlı Türk ilahi manzumelerinden tek bir farkı onların hecede yazılmış olduğu. Lakin aruz kuralına göre manzum olmamış olduğudur. Ali Safi ise tüm manzumelerini hecede ve aruz kuralına göre yazması onun şiirde belagat-ü fesahat biliminde nüktedan olduğunu gösterir. Ali Saf’ın Mevlana Cami’ye bacanak olması bundan dolayı o zata yakın bir muhatap hatta sırdaş olması Herat’ta Hazret Nevai baş olduğu şiir hanlık meclislerinde uzun yıllar her zaman bulunması aslında İlahi kader ona veren büyük bir mutluluktur.

XX yüzyıl başlarında Türk kaynak yazarlarından “Reşahat” eserini en çok öğrenen bilgin gerçekten F.M. Köprülüzade’dir. Onun “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı monografik bilimsel eserindeki birinci el yazmalardan birinin “Reşahat” olduğunu görebiliriz. O, Hoca Ahmet Yassavi, onun tarikatı ve Yassaviyye mensuplarına ait bilgi toplamak için özellikle haccan tarikatı silsilesinde Şeyh Baba Perende, Şeyh Lokman Perende adlarıyla karşılaşma isteğiyle “Reşahat”ı çok da dikkatle öğrendiği vurgulanmıştır.

Son on ya da on beş yıllık dönem aralığında Nakşibendilik ve Yassaviliğin Türkiye’de daha geniş araştırıldığı güzel bir cereyandır. Özellikle Hoca Bahaüddin Nakşibendi’nin hayatı ve faaliyeti hakkında mahsus kaynakçaya ait olan kitap yazan Prof. Dr. Necdet Tosun araştırmaları ona uygun bir örnektir. O cümlede bahsedilen monografisinde her şeyden önce İran yayınından yani Ali Asğer Muiniyyan tarafından yayınlanan “Reşahat”ın bilimsel-eleştirci metninden, bununla beraber Süleymaniye (İstanbul) Kütüphanesindeki 220 yapraklı bir el yazmasından, “Reşahat”ın Arapça ve Osmanlı Türkçe tercümesinden de kullandığını kaydetmiştir.

Köprülüzade’nin de N. Tosun’un da ve başka tüm harici bilginlerin araştırmalarında “Reşahat” ve “Reşahat” tercümelerine müracaatlarının amacı haccan, Nakşibendiyye ve Yassaviyye şeyhlerinin hayatına ait bilgilerini almak olmuştur. Bu konuda onların bilimsel araştırmaları övgüye münasıptir. Ama sayın üstatları “Reşahat” eseri el yazmaları ve yayınlarını filolojik mukayeseli araştırmak hiç ilgilendirmemiştir. Bu yüzden de onlar “Reşahat” el yazmaları, taşbasma ve litografik yayınlarındaki eksikliklerden, ayrıntılardan, yanlış olan yerlerinden habersiz kalmışlardır. Ne yazık ki “Reşahat” ın Tahran tenkidi metni de “Reşahat” el yazmalarındaki söz konusu olan ciddi eksiklikler, ayrıntılar, değişiklikler ve hataları doğrultucu değil belki tekrarı niteliktedir. “Reşahat”ın o dönemde yazılmış az miktardaki eski el yazma nüshalarıyla son dönemlerdeki yüzlerce nüshaları arasında mukayeseyle yaptığımız araştırma o kadar şaşırtıcı netice ve sonuç getirdi. Biz biraz aşağıda “Reşahat” yazarının imza nüshası hakkındaki bölümümüzde söz konusu hakkında örnekler getireceğiz.

‘Reşahat’ın Taşkent El Yazma Fonundaki Nadir El Yazma Nüshaları

Taşkent el yazma fonlarında ‘Reşahat’ın aşırı miktarda yüzden fazla el yazma ve taşbasma nüshaları saklanıyor. ‘Reşahat’ın sözü geçen nüshaları beş yüz yıldan aşırı yıllar zarfında çeşitli ülkelerde yani Horasan, Maveraü-n-Nehr, Türkistan, İran ve hatta Hindistan’da seviyesi büyük olan kâtipler tarafından kitabe edilmiş. Biz ‘Reşahat’ın en eski el yazmalarını gelecek yüz yıllarda çevrilmiş olan başka el yazma ile ve el yazma nüshalarını taşbasma nüshaları ile karşılaştırmalı araştırdığımızda eser metninin

ciddi değişmelere uğradığını bununla birlikte, cümle noksanları bazı coğrafik yer ve insanların adlarının ise mutlaka yanlış yazıldığı belli oldu. Bu nedenle ‘Reşahat’ eseri el yazma nüshalarını Metinşunaslık ve membaşunaslık ilminin en ileri tecrübeleri esasında tarafsız, ilmi çözümlene ve araştırma yapma gerektiği bu araştırmamızı yazılışına esas oldu.

‘Reşahatu Ayni’l-Hayat’ın En Nadir Yani Eser Yazıcısının İmzası Olan Taşkent Nüşhası

Gerçek bedii icat büyük bir süreç alır, gerçek icatçılık ise az bulunur olaydır. Bu yüzden ola bilir, seçkin edebiyatımızda şöyle eserler yer alır ki, bu eserler kendi döneminin ve yönünün nadir eseri olarak hala kendi sanatsal kıymetini bırakmadan zamanlar aşıya yaşam sürüyor. ‘Reşahat’ın çokça el yazma nüshaları ve taşbasma baskıları mevcuttur, ileride getirdiğimiz gibi, onlar ülkemizdeki ve yabancı ülkelerdeki el yazma fonlarında saklanıyor. Ama biza kadar ‘Reşahat’ın eser yazıcısının imzası nüshası bulunamıyordu. Geçenlerde Ali Safi’nin imzası olarak tahmin edilen bir el yazma nüshasını bulmayı elde ettik. Mezkur nüsha ÜzR FA Alişir Nevai adındaki Devlet Edebiyat Müzesinde saklanıyor. Ama Bizim haberlerimiz başka alandan oluşmuştur. ‘Reşahat’ın bu imzası nadir el yazma nüshası ne ülkemiz metinşunasları ve edebi membaşunasları ve ne yabancı ülke bilginleri tarafından araştırılmamıştır. Bu el yazmanın kodikolocik görüntüsü öğrenildiğinde aşıyağıdaki bilgiler belirlendi. Eser sonunda kopya çekilmiş sene ve kâtibin adı belirlenmemiş ama el yazmanın son sayfası olan 203 sayfasında haşiyede - kenar kısmında:

همین کتاب دستخط مصنف میباشد که نام شریفشان علی بن حسین الکاشفی

Yanı: *Bu kitab müsennifin kendi eli ele çekilmiş nushası oluyor,ki o katibin şerefli adı ‘Aliy ibn Hüseyin al-Koşfiy’ olmuş.*

Kitabın mukavvası adras kumaşına benzeyen mavimsi şayı yani ipek kumaş ile çevrilmiş. Sahhafın adı belli değil. Kâğıdın ölçüleri 26,5. 17,5 cm. Metnin ölçüsü 18,7.5. El yazma tam 204 sayfadan oluşur. Eser metne kara sıyahda, nestalik yazı türünde yatık yöndeki küçük yazı türü ile yazılmış. Levha ile cetveller bulunmamış. Her sayfa 21 satırdan oluşur. Eserde çok karşılaşılmış ‘bob’ ‘Fesil’, ‘Şeyhler’ adı hem de çok kullanılmış ‘Raşha’ sözcüğü kırmızı sıyahda ayrılmıştır. Elyazmanın her sayfasının dibinde paygır yazılar var. Metin Semerkant kâğıdında yazılan, zaman geçişi ile kâğıt çokça sararmış ve sayfaları yitirilmiştir. Ama kirlenmiş yerleri de var. Elyazmanın yukarı kısmında su sıçradığından sararmış lekeler de var. Sayfaların neredeyse hepsinde düzeltme ve açıklamalar ve notlar var. Kenar kısmında çokluk yazılar metinde yanlış yazılan sözcüklerin ya da cümlelerin değiştirilen, denetleyip düzeltme yapılan kısmından oluşur.

Eser metne hepse yerinde ve eksilmiş yerlere yok. Sadece eserin giriş kısmına ait el yazmanın ilk sayfası biraz soluk olmuş. Elyazmanın bir kaç yerene yani 19. 24 119. 159. 174. 183. 200. Sayfalarına aşıyağıdaki sözleri oluşturan mühür var:

الغ بیک جهره آقاسی ابن عبدالغفار قراول بیکی

Ülüğbek çuhra Okosu ibn Abdul-Āffor Karovul-begi.

Rusya Şarkşinası Prof. Semenov bu kelimeyi izah ederek böyle demiştir: ‘Orta asır Buhara Hanlığı döneminde devlet hizmetçilerinin has adları” adlı makalesinde böyle yanıt vermiş: “...Служба *чухра-акаси* (جهره آقاسى) заключается в отправлении обязанностей мухтасиба среди стремянных (جلوداران) в джилов-хане (или джилау-хона – جلو خانه). *Чухра-окоси* (по бухарскому произношению) дословно – начальник придворных пажей; иначе он назывался *чухра око боши* (جهره آقاسى باشى) “ (Семенов, 1948:150).

Öyleyse mühürdeki الغ بىك جهره آقاسى ابن عبدالغفار قراول بىكى

‘Ülügbek Çuhra Okosı Abdu-l-Gaffor Korovul-begi’ yazısı elyazmanın nüshasının kendi döneminde Padişah sarayında çalışan Buhara elemanlarından ya da kesinlikle Çühra Okoların özel kütüphanesinde saklandığı tahmin ediliyor’.

Mezkûr el yazma nüshasının son sayfasında yanı 253sayfa kenarında sol tarafında yamaç olarak aşağıdaki yazı yazılmış:

همین کتاب دستخط مصنف میباشد که نام شریفشان علی بن حسین الکاشفی

Bu kitab onu tasnif eyleyen zatin imzasıdır ki mübarek adları Aliy ibn al- Huseyn al-Koşifiydir.

ÖzR FA Abu Rayhon Birunî adındaki Şarkşunaslık üniversitesinin el yazma fonunda n. 10147 eşyavi numarayla saklanan el yazma de ‘Reşahat’ eserinin nadir nüshalarından olarak o tam 238 sayfadan oluşmuştur.

Eser öncesindeki Besmele değimi: بسم الله الرحمن الرحيم altın suyu ile yazılmış. Mezkûr el yazmanın sonunda kâtip Nimatullah ibn Ataullah İsfaranî Horasanî tarafından aşağıdaki sözcükler yazılan yani Ben bu eseri eser yazıcısının imzası olan el yazmadan hicri 951 senesinde Buhara şehrinin Gözyan medresesinde aşırımcılık yaptım.

Dikkat edersek, ‘yazar el yazısı olan el yazmadan’ diye yazılmış. Zannederiz ki, söz konusu olan ‘yazar el yazısı olan el yazma’ yukarıda ‘yazar el yazısı’ diye tahmin ettiğimiz el yazmadır. Çünkü o Buhara devlet memurlarından Uluğbek Çehre Okosi ibn Abdul-gaffar Karavul-beginin özel mülkiyeti olarak saklanmış. Kâtip Nimatullah ibn Ataullah İsfaranî de eseri Buhara’da yeniden yazdığını dikkate alırsak, katip ‘yazar el yazısı’ diye tahmin ettiğimiz bu baskıdan nüsha almıştır.

Mezkûr baskının önemlerinden biri öyle ki ‘Reşahat’ın ÖzR FA Şİ kaşındaki Şarkşinaslık el yazmalar stokunda saklanan elli civarlıdaki baskı ve onlarca taşbaskı (Lakhnay, Kampur, Kazan, İstanbul ve Taşkent) yayınları ile karşılaştırdığımızda ‘yazar el yazısı’ diye tahmin ettiğimiz bu baskı kendi metnin mükemmelliği, hatasızlığı ve türlü dönemlerde çeşitli seviyedeki kâtipler tarafından yeniden yazılan ‘Reşahat’ nüshalarında karışık yerleri ve değiştirmeleri belirleme imkânını verdi.

Ayrıca, İran’da Ali Sayfi eserlerinin baskıya hazırlanmasındaki katkısı ile yüksek bir fedakârlığı gösteren, çalışkan nüktedan bilgin Ali Asgar Muinian tarafından ilmî tenkidî metin olarak sunulan ‘Reşahat’ın modern baskısı ile karşılaştırıldığında da, biz ‘yazar el yazısı’ diye tahmin ettiğimiz

'Reşahat'ın bu nüshası cümlelerinin mükemmel ve hatasız olması ile İran basımevinin eksikleri ve kusurlarını ortadan kaldırmakta nadir nüsha sayılır.

Mesela, İran baskısında:

بابا آبریز رحمه الله تعالى : از کبار حضرت شیخ عمر باغستانی است و صاحب جذبه عظیم بوده

(Bobo Obrez – Rahmetullahi ta'ala – Hazret Şeyh Umar Bağıstanî ashabındandır) diye yazılmış.

Bu cümle 'yazar el yazısı' diye tahmin ettiğimiz nüshanın 119^a sayfasında:

بابی آبریز رحمه الله تعالى از کبار أصحاب حضرت شیخ عمر باغستانی است و صاحب جذبه عظیم بوده

(Baba Obrez – Rahmetullahi ta'ala – Hazret Şeyh Umar Bağıstanî'nin ulu ashabından biri ve büyük bir cezbeli zat idi) diye yazılmıştır.

İran baskısında – ana metninde altı yerinde *Tanguz Şeyh* diye yazılmıştır. Söz ettiğimiz 'yazar el yazısı' diye tahmin ettiğimiz el yazma nüshada ise *Tengiz Şeyh* yazılmış.

Bu metnin karşısında, yani 118^a sayfa marjında açıklama mevcut:

شیخ خواند طهور بترکستان رفته اند و با تنگیز شیخ که از کبار خاندان اتا یسوی بوده صحبت داشته و از وی فواید گرفته اند

(Hazretin ismi – Tengiz Şeyh idi. Türkler 'umman'ı '*Tengiz*' ya'nı *Deniz* diyorlar. Amma Farslarda '*umman*' dir.)

Öyleyse, Şeyh Hovandi Tahir'un muasırı olan Türkistanlı ulu zatın ismi 'Tanguz Şeyh' değil, belki de 'Tengiz Şeyh' olmuş.

Zikredilen el yazmasında özel isimleri netleştirmesine ait yine bir örnek:

'Reşahat' yazarı vefat ettikten sonra yeniden yazılan tüm el yazma nüshalarda, bununla birlikte, taşbaskı ve litografik (Laknav, Kampur ve Taşkent) baskılarda ve İran baskısında da 'المین بابا' 'Almîyin Baba' ve ya 'Alamîn Baba'dır.

Dikkate alın: 'yazar el yazısı' diye tahmin ettiğimiz nüshada ise 'Almîyin Baba' diye yazılmış, amma 8^a sayfa marjında:

ایلامان بابا – صح

(Elaman Baba- Doğrusu şudur) diye düzeltilmiştir.

Sonuç. Mezkûr bilgilere dayanarak şu sonuca geliriz: Mezkûr 'el yazı nüsha' türlü dönemlerde çeşitli seviyedeki kâtipler tarafından yeniden yazılan 'Reşahatu Aynî'l-Hayat' eserinin el yazma nüshaları, taşbaskı ve litografik basımevlerindeki müphemlik, kusurlara ve en önemlisi 'Reşahat' metni ile bağlı belirsizlikleri tüketmek yolunda ana memba' olabilir.

Ben 'Reşahatu Aynî'l-Hayat' eserinin el yazma nüshaları temelinde eserin ilk olarak, yeni bulunan en eski nüsha, yani 'yazar el yazısı olan nüsha'nın tıpkıbasım, sonra karma karşılaştırma metni ve akademik baskısını gerçekleştirmek filolojik yönden önemli sayılır. Eğer böyle çalışma gerçekleşirse, muhakkak, yukarıda getirilen, yani 'Reşahat'ın sonraki dönem el yazmalarındaki, bununla birlikte, taşbaskı ve litografik nüshalarındaki onlarca hata ve kusurlar, birçok eksiklikler bertaraf etmiş olabiliriz.

КАУНАҚСА

- Акимушкин, Олег. Институт “хангах” и бином “муршид-мурид” в становлении организационных форм тасаввуфа // Ислам и проблемы межкультурных взаимоотношений. М.,1994. С-11-20.;
- Бартольд В.В.Сочинения. Том VIII Работы по источниковедению. М.,1973. Издательство «Наука» Главная редакция восточной литературы.С.-155.
- Бартольд В.В.Сочинения. Том VIII Работы по источниковедению. М.,1973. Издательство «Наука» Главная редакция восточной литературы.С.-192.
- Бертельс,Евгений Эдуардович. Избранные труды История персидско-таджикской литературы. М.,1960. Издательство Восточной литературы. С.-425, -487.
- Тримингем, Спенсер Дж. Суфийские ордены в исламе: Пер. с англ. / Под ред. И с предисл. О.Ф. Акимушкина.М.,1989.328 с. (The Sufi Orders in Islam. Oxford, 1971.);
- Хисматулин А.А. Суфизм. Санкт-Петербург, 1999.269 с.;
- Хисматулин А.А.Суфийская ритуальная практика (на примере братства Накшбандийа).СПб., 1996.208 с.;
- Аш-Шахрагани, Мухаммад ибн Абд ал-Карим. Книга о религиях и сектах (Китаб ал-милал ва-н-нихал). Ч.1. Ислам / Пер. с араб. , введ. и коммент. С.М. Прозорова. М.,1984.271 с.;
- Шimmel, Anne-Mari. Мир исламского мистицизма: П. с англ. М., 1999.419 с. (Mystical Dimensions of Islam. The University of North Carolina Press,1975.);
- Buenler A. F. Naqshbandiyya in Timurid India: The Central Asian legacy. Journal of Islamic Studies 7:2 (1996) pp.208-228.
- Имомназаров М.С.Навоийшуносликка кириш. Тошкент, 2015.
- Gazali Imam. Ihya ulumiddin. C. IV. – Istanbul: Bedir 1975.S.-767.
- Ҳақимов М. Шарқ манбашунослиги луғати. –Т.:”DAVR PRESS” НМУ, 2013.-Б.380.
- Воҳидов А.А. Тасаввуф терминологиясининг Марказий Осиёда шаклланиш босқичлари. / Тасаввуф адабиёти лингворезтикаси (мақолалар тўпла.) ТошДШИ, Т., 2010., Б.-49.
- Ўрта аср шарқ алломалари энциклопедияси. Самарқанд,2016.-Б.353.
- ЎЗР ФА ШИ асосий фонди. “Рашахот айн ал-ҳаёт”, Қўлёзма.№ 632, 1^{бв}.
- Фахруддин Али Сафий. Рашахоту айнил-ҳаёт (Обихаёт томчилари). Тошкент, 2004, Б.-212.
- Алишер Навоий. Мажолисун-нафоис. Асарлар. Ўн беш жилдлик. Ж. 12./Нашрга тайёрловчи: С.Ганиева. 1966. , Б-132.
- Умурзоқов, Баҳриддин, Тафсир-и Баҳр. Қўлёзма тафсир китоблар асосида Қуръони карим оятларининг маънолари, тафсирлари ва таъвиллари (29-30-жузъ) ва Қуръон-и карим китобларининг қўлёзмалари феҳристи. Т.,Тошкент ислом университети нашр.- матбаа бирлашмаси, 2010., Б-429.
- Мавлоно Фахруддин Али Сафий. Латойиф ал-тавойиф / Нашрга тайёрловчи: Аҳмад Гулчин Маъоний. Техрон, 1373 /1953. Б-15.;
- Kara, Mehmed. Yeseviye nin temel kitabi “Cevahiru-l-ebbar min emvaci-l-bihar. / Ahmed-I Yesevi – Hayati, eserleri, tesirleri. Istanbul -1996. “Seha” , s.-256.
- Yüce, Kemal. Yesevi'nin halifesi Sarı Saltuk / Ahmed-I Yesevi – Hayati, eserleri, tesirleri. Istanbul - 1996. “Seha”, s.-311 -321.
- Demirci Mehmed. Yesevi kültüründe ibadetlerin iç anlamı / Ahmed-I Yesevi – Hayati, eserleri, tesirleri. Istanbul -1996. “Seha”, s.299-311.
- Али Сафий. Рашахот, Лакхнав, 1890., Б.-144.
- Зиёдов, Шовосил. Ўрта аср Шарқ алломалари энциклопедияси. Самарқанд, 2016.-Б.353-354.
- Султон, Иззат. Баҳоуддин Накшбанд абадияти. “Фан” нашриёти, Тошкент, 1984., Б.-17.
- Аҳмедов, Бўриной.. Ўзбекистон тарихи манбалари, Т., “Ўқитувчи” нашриёти, 1991, Б.-159-160.;
- Аҳмедов, Бўриной. Навоий замондошлари хотирасида / Тўпловчи: Б.Аҳмедов. Тошкент, 1985. , Б.-202.
- Анвор ал-қудсийа фи манокиб ас-содоти ан-Накшбандийа. Миср, 1344/1925., Б.-37.
- Aflatun, M. Hoja Saadeddin Efendi nin elif-namesi. Turkish Studies International Periodical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volum 12 /30 p. Ankara, 2016, S-131.
- Стори Ч. А. Персидская литература био-библиографический обзор. Перевод. с англ., переработан и дополнил Брегель Ю.Э. Том I. Москва: Наука, 1972.
- Неъматов,Маликнеъмат. “Али Сафийнинг бадиий-эстетик қарашлари”. Хўжанд, 2009.

27. رشحات عين الحيات، تأليف: مولانا علي بن حسين الواعظ الكاشفي، با مقدمه و تصحيحات و حواشي و تعليقات: دكتور علي أصغر معينيان جلد دوم شهر يورماه 2536 ص 375
- /Рашахот айн ал-хайот. Мавлоно Фахр ад-дин Али ибн Хусайн ал-воиз ал-Кошифий. *Нашрга тайёрлаган- доктор Алий Асгар Муъийнийон. 2-жилд, Техрон 2536/1356/1935, с.375.*
- Семенов, А.А. Бухарский трактат о чинах и званиях и об обязанностях носителей их в средневековой бухаре. Востокведение № 5 . -Т.,”ФАН”, 1948. С.-150. (137-153).
- Ўрта аср шарқ алломалари энциклопедияси. Самарқанд, 2016.-Б.353-354.
- Ўзбекистон миллий энциклопедияси. IX-жилд. “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. –Т.,2005.-Б.224.
- Лихачек Д.С. Текстология... СПб.: ”Алтейка”,2001, С.34.
- Khasanova Sh .”Kus dili” mevzusunda yazilan yeni bir eser . Turkish Studies International Peridical for the Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volum 12 /30 p.Summer 2016. S-511.
- Catalogue Persian Books And Manuscripts in the library of the Asiatic Society of Bengal.compiled by mavlavi mirza ashraf ali calcutta 1895.,p.32.
- Catalogue Des Manuscripts et xylographes orientux de la St.Petersbourg. St. Petersburg 1852.p.199.
- Catalogue Persian Books And Manuscripts In The Library Of The Asiatic Society Of Bengal.Compiled By Mavlavi Mirza Ashraf Ali Calcutta 1895.p.32.
- Lexicon Bibliographicum Et Encyclopaedicum A Mustafa Ben Abdallah Katib Jelebi dicto et nomine Haji Khalfa celebrato compositum Tomus Tertius (III-IV) pp.461-462.
- Lexicon Bibliographicum Et Encyclopaedicum A Mustafa Ben Abdallah Katib Jelebi dicto et nomine Haji Khalfa Celebrato Compositum Tomus Tertius (III-IV) London:Printed For The Oriental Translation Fund Of Great Britain And Ireland.M.DCCC.XLII (1842) .
- Расулов А., Ҳасанов Ҳ. Қадимий қўлёмаларни варақлаганда...-Тошкент:”ФАН”, 1962,-Б.3-4.
- Ҳакимов М. Шарқ манбашунослиги луғати. –Т.:”Davr Press” НМУ 2013.-Б.148.
- Edib Ahmed b. Mahmud Yukneki. Atebetul-hakayik. Hazirlayan: Resid Rahmeti Arat. Turk tarih kurumu basimevi – Ankara 1992. 2. Baski. S.-11.
- Араб ёзувининг туркий тилларида қўлланилишига доир. Исмоилов А. The Review of Central Asian Studies. Vol.1 May 2009 The Institute of Central Asian Studies Kangnam University, Korea.-Б. 67-74.
- Ҳакимов, Муҳаммаджон. Шарқ манбашунослиги луғати. –Т.:”DAVR PRESS” НМУ 2013.-Б.380.
- Ahmed-i Yesevi – Hayati-eserleri-fikrleri-tesirleri. Istanbul -1996. “Seha” Nesriyat ve TIC.A.S. , s.-9.
- Buenler, A. F. Naqshbandiyya in Timurid India: The Central Asian legacy. Journal of Islamic Studies 7:2 (1996) pp.211-212.
- Умурзоков, Баҳриддин. “Рашахот айн ал-хаёт” асарининг муаллиф дастхати деб тахмин қилинган қўлёмма нусхаси” /Ўзбек филологиясининг долзарб муаммолари. II-китоб (Ўзбек филологияси факультети профессор-ўқитувчилари, илмий тадқиқотчилари ва талабалари Илмий-амалий конференцияси материаллари). Тошкент - 2013. “Мумтоз сўз” нашриёти”. Б.-76-79.;
- Умурзоков,Б. “Рашахот айн ал-хаёт” асарининг муаллиф дастхати қўлёмма нусхаси ҳақида” /Ёш шарқшуносларнинг академик Убайдулла Каримов номидаги IX-илмий- амалий конференцияси материаллари. Тошкент, 2013. Б. -29-32.
- Фахруддин Али Сафий. Рашахот айнил-хаёт (Обихаёт томчилари). Таржимон: Домла Худойберган ибн Бекмуҳаммад (XIX аср). Т., “Абу Али ибн Сино” номидаги тиббиёт нашриёти. 2004, -468 б.
- ЎзР ШИ кутубхонаси, “592. 1-том: Catalogue Des Manuscripts Persans De La Bibliotheque Nationale Par E. Blochet Paris Imprimerie Nationale Trnest Leroux, Editeur, Rue Bonaparte, 28 MDCCCCV (1905 p. 269.)
- Catalogue of the library of the india office vol.ii.- part. Persian books by a.j.arberry, litt. D. London printed by order of the secretary of state for India 1937.*
- Эркинов А., Воҳидов Ш., Аминов Ҳ., Хева хони Муҳаммад Раҳимхон соний - Феруз кутубхонаси фехристи. Т.,”Янги аср авлоди” нашр., 2010.
- Семенов А.А. ОПИСАНИЕ персидских . арабских и турецких рукописей Фундаментальной Библиотеки Среднеазиатского Государственного Университета. Т., 1935. С.-43-44.

Tosun, Nejdet. Bahaeddın Nakşbend / Hayatı - Görüşleri – Tarikatı. İnsan yayınları. İstanbul, 2012./
Terjüme-ı Reşahat-ı Aynu l-hayat. Muhammed Ma'ruf Abbasi. İstanbul, 1291 /1874./ Bakıyatı s-
salihat fi ta ribi r- Reşahat. Muhammed ma ruf Abbasi. İstanbul, 1307/ 1889./ Reşahat-ı Aynu l-
hayat ,Suleymanıye ktp, Laleli, nr.1375.
СВР АН УзССР, Т. V, Т., изд. "ФАН" Уз.ССР, 1960, сс.294-298.